

บทสรุปโครงการวิจัย

พหุวัฒนธรรมในสังคมไทย

Multiculturalism in Thai Society

คณะผู้วิจัยและทีมงานวิจัย

นายวรเมธ ยอดบูรณ์

อัครลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว

กรณีศึกษาหมู่บ้านรวมมิตร ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

นายสุกฤษิทธิ์ วนชยางค์กุล

พระภิกษุข้ามถิ่นอัครลักษณ์ข้ามแดน

ศึกษาเปรียบเทียบพระภิกษุไทยใหญ่กับพระภิกษุพม่าในภาคเหนือของประเทศไทย

นายอาทิตย์ วงศ์อติติกุล

ชาวคอยไร่สัญชาติกับอัครลักษณ์

ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์อ่าข่า หมู่บ้านพญาไพรเด่ามา จังหวัดเชียงราย

ที่ปรึกษาโครงการ

ศาสตราจารย์ ดร. สุภางค์ จันทวานิช

สนับสนุนโดย

โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิตด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ ปี 2549

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ธันวาคม 2550

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

1. ชื่อโครงการ (ภาษาไทย)	พหุวัฒนธรรมในสังคมไทย
(ภาษาอังกฤษ)	Multiculturalism in Thai Society
คำสำคัญ (3-5 คำ)	พหุวัฒนธรรม / อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ / สัญชาติ / การย้ายถิ่นและภาวะการข้ามพรมแดน
Keywords (5 keywords)	Multiculturalism / Ethnic Identity / Nationality / Migration System and Transnationalism
2. ชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา	
ชื่อ-สกุล	ศาสตราจารย์ ดร. สุพางค์ จันทวานิช
หน่วยงานที่สังกัด	ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์
ที่อยู่	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนอังรีดูนังต์ ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์	0-2218-7415
โทรสาร	0-2218-7419
Email	supang.c@chula.ac.th
ลงนาม (ลายเซ็น)	

3.	งบประมาณทั้งโครงการที่เสนอขอ สกว. งบประมาณที่ได้จากแหล่งทุนอื่น (ถ้ามี) - ค่าสมนาคุณอาจารย์ที่ปรึกษา (10,000 บาท ต่อนักศึกษาผู้วิจัย 1 คน) - เงินเดือนนักศึกษาผู้วิจัย (เดือนละ 3,000 บาทต่อคน ตลอดระยะเวลาที่เสนอขอทุน) - ค่าทำวิจัย (ตามที่เสนอ) - ค่าจัดกิจกรรมเพื่อติดตามการทำวิทยานิพนธ์ (6,000 บาทต่อนักศึกษาผู้วิจัย 1 คน) - ค่าจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาบัณฑิตศึกษา (ตามที่เสนอ)	513,000 บาท - บาท 30,000 บาท 144,000 บาท 240,000 บาท 18,000 บาท 81,000 บาท
4.	ระยะเวลาดำเนินงาน	18 เดือน
5.	แนวคิด/สมมติฐาน/ทฤษฎีที่ใช้ของวิทยานิพนธ์และเหตุผลความเป็นมาของสมมติฐาน	
	5.1 แนวคิดพหุวัฒนธรรม (Multiculturalism)	
	5.2 แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)	
	5.3 แนวคิดระบบการย้ายถิ่นและภาวะไร้สัญชาติ (Migration System and Transnationalism)	
	5.4 แนวคิดเรื่องสัญชาติและภาวะไร้สัญชาติ (Nationality and Statelessness)	
6.	วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์	
	6.1 วิทยานิพนธ์ เรื่อง “อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย”	
	6.1.1 ศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ต่อชุมชนบ้านรวมมิตร ในบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย	
	6.1.2 ศึกษาพรมแดนทางชาติพันธุ์และการสั่นไหวของความเป็นชาติพันธุ์ ในบริบทการท่องเที่ยว	
	6.1.3 ศึกษาอัตลักษณ์และกระบวนการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในบริบทการท่องเที่ยว	
	6.2 วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศาสนาข้ามถิ่นอัตลักษณ์ข้ามแดน: ศึกษาเปรียบเทียบพระภิกษุไทยใหญ่พระภิกษุพม่าในภาคเหนือของประเทศไทย”	
	6.2.1 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้พระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ข้ามถิ่นมายังภาคเหนือของประเทศไทย	
	6.2.2 เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของพระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ที่เข้ามาอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย	
	6.2.3 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้พระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ย้ายถิ่นเข้ามาในภาคเหนือของประเทศไทย	
	6.3 วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ชาวคอยไร้สัญชาติกับอัตลักษณ์: ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หมู่บ้านพญาไพรเล่ามา จังหวัดเชียงราย”	
	6.3.1 ศึกษาอัตลักษณ์ของอาข่าและภาวะไร้สัญชาติ	
	6.3.2 วิเคราะห์กระบวนการได้สัญชาติ	
	6.3.3 ศึกษาความสัมพันธ์ของการได้สัญชาติไทยและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์	

7. ระเบียบวิธีวิจัย (โดยย่อ)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยาที่อาศัยเครื่องมือสำคัญในการวิจัย ได้แก่ ตัวของผู้วิจัยเอง วิธีวิจัยที่ใช้ ได้แก่ การเข้าไปอยู่อาศัยร่วมกับกลุ่มประชากรเป้าหมายในพื้นที่ศึกษา เพื่อศึกษาถึงสภาวะทั่วไปของกลุ่มเป้าหมาย การจัดเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) อีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนี้ ยังอาศัยวิธีวิจัยอื่นๆ ด้วย ได้แก่ การศึกษาจากงานนิพนธ์ หนังสือ เอกสาร ต่าง ๆ รวมทั้งการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ 4 ครั้ง และได้มีการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาช่วยให้ข้อคิดเห็นต่องานวิจัย และทำการประมวลผลการวิจัยร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในเชิงความรู้พื้นฐานและการใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ

เชิงความรู้พื้นฐาน

- แพร่ความรู้เรื่องพหุวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้เป็นที่รับรู้ของสาธารณชน
- เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของแนวคิดพหุวัฒนธรรมที่จะก่อให้เกิดความเคารพในวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย
- ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในด้าน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย
- ทำให้ทราบถึงกระบวนการนิยามพรมแดนทางชาติพันธุ์และการลื่นไหลของความเป็นชาติพันธุ์ในชุมชนท่องเที่ยว
- ทำให้ทราบถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ในบริบทการท่องเที่ยว
- ทำให้ทราบถึงพัฒนาการในด้านรูปแบบและกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชาวเข้านวมมิตร
- ทำให้เข้าใจปัจจัยที่ทำให้พระภิกษุพม่า และพระภิกษุไทใหญ่ข้ามถิ่นมายังภาคเหนือของประเทศไทย
- ทำให้ทราบปัจจัยที่แตกต่างของการธำรงอยู่ของพระภิกษุพม่า กับพระภิกษุไทใหญ่
- ทำให้ทราบถึงปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของพระภิกษุพม่าและของพระภิกษุไทใหญ่ที่เข้ามาในภาคเหนือของประเทศไทย
- ทำให้เข้าใจถึงการปรับตัวของนักบวชกับการย้ายถิ่นข้ามประเทศ ซึ่งสามารถนำไปใช้กับการข้ามถิ่นของศาสนาได้ต่อไป
- ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในอัตลักษณ์ของพระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทใหญ่
- เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ถึงกระบวนการ โอกาสและสถานการณ์ ที่ต้องแสงดออกถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ไทยโดยการได้สัญชาติไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ไร้สัญชาติ
- เปิดโลกทัศน์ใหม่ในมุมมองของความเป็นมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไร้สัญชาติ

การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

- สามารถนำองค์ความรู้จากการวิจัยไปสนับสนุนด้านข้อมูลสำหรับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการจัดทำแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคนไร้สัญชาติและเผยแพร่ต่อผู้ที่สนใจ
- เพื่อเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนเกี่ยวกับนโยบายการท่องเที่ยวที่เหมาะสมต่อไป

- สามารถนำไปสร้างความเข้าใจในลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ

9. แนวทางการสังเคราะห์

บทคัดย่อ

บทสังเคราะห์วิทยานิพนธ์ภายใต้หัวข้อ พหุวัฒนธรรมกับสังคมไทย ใช้แนวคิดหลักสี่เรื่อง ได้แก่ เรื่องพหุวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ระบบการย้ายถิ่นกับภาวะการข้ามพรมแดน และเรื่องสัญชาติกับภาวะไร้สัญชาติ การสังเคราะห์ทำจากงานวิทยานิพนธ์สามเรื่อง ได้แก่เรื่อง อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ของ นายวรมธ ยอดบุญ เรื่อง พระภิกษุข้ามถิ่นอัตลักษณ์ข้ามแดน: ศึกษาเปรียบเทียบพระภิกษุไทยใหญ่กับพระภิกษุพม่าในภาคเหนือของประเทศไทย ของนายศุภสิทธิ์ วนชยางค์กุล และเรื่อง ชาวต๋อยไร้สัญชาติกับอัตลักษณ์: ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หมู่บ้านพญาไพรเล่ามา จังหวัดเชียงราย ของนายอาทิตย์ วงศ์ทิตกุล ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ในสาขามานุษยวิทยาที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาวะการข้ามพรมแดนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในพื้นที่ชายแดน เช่น ชายแดนไทย-พม่า ผู้ข้ามแดนได้สร้างระบบการย้ายถิ่นที่ทำให้เขามีเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ที่ย้ายถิ่นเข้ามาพักอาศัย ดังจะพบจากชาวอาข่าที่อพยพจากพม่าเข้ามายังประเทศไทยและอพยพต่อเข้าไปยังพื้นที่ใหม่ และพระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่จากพม่า บุคคลและกลุ่มเหล่านี้ส่วนหนึ่งมีสัญชาติพม่าและเดินทางเข้ามาโดยถูกกฎหมาย เช่น พระภิกษุพม่าบางราย แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไร้สัญชาติและข้ามพรมแดนเข้ามาโดยไม่มีเอกสารการเดินทาง กลุ่มเหล่านี้มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนที่เป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมหรืออัตลักษณ์ปฐมกำเนิด เมื่อข้ามพรมแดนมาแล้วก็เกิดการปรับตัวทำให้เกิดอัตลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนเป็นอัตลักษณ์ใหม่ ปัจจัยที่เร่งให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์มีทั้งการได้สัญชาติไทย การถูกคาดหวังจากเจ้าหน้าที่รัฐไทย การขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ทำให้หมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ การอพยพย้ายถิ่นจากหมู่บ้านเดิม การมีสถานะเป็นผู้เช่าเมืองอย่างถูกหรือผิดกฎหมาย และการเข้าสู่ระบบโรงเรียนของรัฐไทย อัตลักษณ์ที่เปลี่ยนไปของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นอัตลักษณ์แบบผืนแตกรัง (diasporic identity) ที่เกิดจากการอพยพย้ายถิ่นไปทุกทิศทุกทาง และการเกิดกระแสไหลวนของวัฒนธรรมในโลกาภิวัตน์ จนเกิดโลกใหม่ในจินตนาการขึ้น ผู้ย้ายถิ่นข้ามพรมแดนจึงปรับเปลี่ยนภาษาพูด การแต่งกาย อาชีพ ลักษณะที่อยู่อาศัย ความเชื่อทางศาสนา ฯลฯ รัฐไทยได้มีบทบาทสำคัญในการเร่งให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้กลายเป็นไทย สิ่งนี้อาจสะท้อนให้เห็นว่าหลักการของแนวคิดพหุวัฒนธรรมเป็นหลักการที่รัฐไทยไม่คุ้นเคยและไม่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายและมาตรการกับกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามพรมแดน

คำสำคัญ: พหุวัฒนธรรม / อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ / สัญชาติ / การย้ายถิ่นและภาวะการข้ามพรมแดน

Abstract

This synthesis under the theme “Multiculturalism in the Thai society” is based on four major concepts namely: multiculturalism, ethnic identity, migration system and transnationalism, and nationality and statelessness. It draws conclusion from three M.A. theses in the Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, i.e., Ethnic Identity in the Context of Tourism: A Case Study of Baan Raummit, Muang District, Chiang Rai Province by Worameta Yodboon, Transborder Monks and Transnational Identity: A Case Study of Burman and Shan Monks in Northern Thailand by Suphasit Vanachayangkul and Stateless Hill People and Identity: A Case Study of Akha Ethnic Group in Baan Phaya Phrai Lao Ma Village, Chiang Rai Province by Artit Wong-a-thitikul.

Transnationalism is a common phenomenon occurring in many border areas including the Thai-Burmese borders. Migrants created a migration system which offered them a social network in the receiving communities. This can be seen in the cases of the ethnic Akha who left Myanmar to Thailand then moved further to new areas or the Shan and Burmese Buddhist monks who migrated to Thailand. Those ethnic and social groups are mostly stateless and undocumented, with an exception of a few Burmese Buddhist monks who possessed Burmese nationality. Those people have their own ethnic identity which is mainly primordial ones. Transnational migration led them to identity shift. Being granted Thai nationality, expectation from Thai officials, expansion of tourist industry, immigration legal status, continued mobility of the migrants and entering Thai schooling system are among major factors that accelerate the identity shift. Migrants began to adopt a new diasporic identity as a result of their mobility into the imagined worlds and cultural flows caused by globalization. Identity shift can be observed in the change of spoken language, clothes, occupation, housing, religious beliefs, etc. The Thai State has played a significant role in transforming their ethnic identity to become Thai. This may reflect the fact that the principles of multiculturalism is not familiar to and not used by the Thai state in its policy and measure implementation toward transborder ethnic groups.

Keywords: Multiculturalism / Ethnic Identity / Nationality / Migration System and Transnationalism

บทสังเคราะห์พหุวัฒนธรรมในสังคมไทยผ่านการย้ายถิ่นข้ามแดน

สุภางค์ จันทวานิช
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์สามเรื่องภายใต้แนวคิดพหุวัฒนธรรมในสังคมไทยผ่านการย้ายถิ่นข้ามแดนประกอบด้วยเรื่อง ชาวตอยไร้สัญชาติกับอัตลักษณ์: ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าหมู่บ้านพญาไพรเส้ามา จังหวัดเชียงราย ของนาย อาทิตย์ วงศ์ทิตกุล เรื่องอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว: ศึกษากรณีหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ของนายวรมเมธ ยอดปุ่น และเรื่อง พระภิกษุข้ามถิ่น อัตลักษณ์ข้ามแดน: ศึกษาเปรียบเทียบ พระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ในภาคเหนือของประเทศไทย ของนายศุภสิทธิ์ วณิชยางค์กุล

แนวคิดหลักที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย แนวคิดเรื่องพหุวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การย้ายถิ่นข้ามแดนกับภาวะการข้ามพรมแดนและแนวคิดเรื่องสัญชาติกับภาวะไร้สัญชาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) แนวคิดพหุวัฒนธรรม (Multiculturalism)

พหุวัฒนธรรม คือ รัฐ/ประเทศที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ จึงมีการยอมรับความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของกลุ่มเหล่านี้ การยอมรับพหุวัฒนธรรม คือ การที่กฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารหรือการจัดการมีลักษณะไม่เคร่งครัด เปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการปฏิบัติการโดยไม่มีวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งครอบงำ (dominant culture) และวัฒนธรรมอื่นถูกครอบงำ (subordinate culture)

ในการพิจารณาเรื่องพหุวัฒนธรรม รายละเอียดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเรื่องสำคัญและข้อแตกต่างระหว่างกฎระเบียบที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรกับการบังคับใช้ในการปฏิบัติจริงเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาด้วย ตัวอย่างของมาเลเซียและสิงคโปร์เป็นตัวอย่างที่รัฐใช้คำว่าพหุวัฒนธรรมเพื่อเป้าหมายทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติวัฒนธรรมชุดหนึ่งยังมีบทบาทในสังคมเหนือชุดอื่น (อมรา พงศาพิชญ์, 2542)

พหุวัฒนธรรมเป็นนโยบายที่เน้นการยอมรับลักษณะเด่นของแต่ละวัฒนธรรมที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติเมื่อย้ายถิ่นมาพำนักอยู่ในอีกสังคมหนึ่ง พหุวัฒนธรรมจึงหมายถึงสังคมที่มีผู้ย้ายถิ่นจำนวนมากพร้อมด้วยวัฒนธรรมและภาษาที่ติดตัวคนเหล่านี้มาจากบ้านเกิดเมืองนอนของเขา และเกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มขึ้น นโยบายพหุวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ (official multiculturalism) เริ่มในแคนาดาในปี 1971 เนื่องจากประเทศแคนาดามีคนสองกลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มที่พูดภาษาอังกฤษกับกลุ่มที่พูดภาษาฝรั่งเศส และทั้งสองกลุ่มต่างก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของตน ต่อมาออสเตรเลียก็ประกาศใช้นโยบายนี้ ลักษณะเด่นของนโยบายพหุวัฒนธรรมคือ การยอมรับและสนับสนุนการดำรงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน เช่น การใช้ภาษาพูดของกลุ่ม การมีสื่อสิ่งพิมพ์/สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ภาษาของแต่ละกลุ่ม การจัดงานประเพณี ศาสนา การแต่งกาย การแสดงทางศิลปวัฒนธรรมของทุกกลุ่ม การอนุญาตให้ประชาชนถือสัญชาติได้สองสัญชาติ (dual citizenship) ตลอดจนการเปิดโอกาสทางการศึกษา การได้งานทำ การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการได้รับการบริการสาธารณะต่าง ๆ โดยเท่าเทียมกัน (Jay, 2006) อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้ก็ได้รับการต่อต้านขัดขวางในบางประเทศ แม้จะมีพื้นฐานอยู่บนความเสมอภาคก็ตาม (สุภางค์ จันทวานิช, 2549)

2) แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นแนวคิดที่ถกเถียงกันอยู่ในวงวิชาการทางมานุษยวิทยา ว่าเป็นสิ่งที่ได้มาตั้งแต่กำเนิด หรือเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นภายหลัง ทั้งสองฝ่ายก็มีหลักฐานหรือเหตุผลที่จะมารองรับ สนับสนุนความคิดของตนเอง โดยกลุ่มที่มองว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ได้มาตั้งแต่กำเนิด (primordialism) มักจะมองความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในแง่มุมของความจงรักภักดีที่ผูกพันอยู่กับเครือญาติ โคตรตระกูล หรือสถานที่เกิด อัตลักษณ์แบบนี้ก็คือ การมองความเป็นชาติพันธุ์ว่าเสถียร ไม่เปลี่ยนแปลง มีความเป็นหนึ่งเดียว แบ่งแยกจากกลุ่มอื่น ๆ และมี

พรหมแดนที่ชัดเจนเป็นการระบุความเป็นต้นตนของตนเองผ่านเรื่องจุดกำเนิดร่วมกัน ผู้คนที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันก็มักจะอ้างว่าพวกเขา มีประวัติความเป็นมาและมีบรรพบุรุษร่วมกัน อัตลักษณ์ของพวกเขาจึงเป็นสิ่งที่ถูกให้มา เป็นสิ่งที่ตายตัว มีความมั่นคง ไม่สามารถทำลายได้ ลักษณะที่ใช้ตัดสินความเป็นชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งจึงเป็นเรื่องของลักษณะทางกายภาพ รวมถึงสายโลหิตที่มีร่วมกัน หรืออาจใช้จินตนาการอย่างอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นตำนาน การกำเนิดกลุ่ม ท้องถิ่นที่อพยพมา รวมถึงพืชหรือสัตว์ที่นับถือร่วมกัน

ส่วนกลุ่มที่สองที่มองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ว่าเกิดจากการสร้างขึ้นในภายหลัง (social construction) ก็จะมีจุดเน้นหรือจุดสนใจอยู่ที่กระบวนการและปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดความเหมือนในกลุ่มเดียวกันและความแตกต่างระหว่างกลุ่ม รวมถึงวิธีการที่กลุ่มต่าง ๆ สร้างรักษา และปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง ในกระบวนการสร้างสิ่งเหล่านี้ พรหมแดนทางชาติพันธุ์จะถูกกำหนดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการหลีกเลี่ยงปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงในการศึกษาความเป็นชาติพันธุ์อย่าง Barth ก็ยังได้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การแบ่งแยกและความร่วมมือ อันเป็นผลมาจากลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่ถือว่ามีความสำคัญสำหรับการสร้างพรหมแดนและอัตลักษณ์ (Barth, 1968: 13-15) ความเป็นชาติพันธุ์จึงไม่ได้เป็นผลมาจากลักษณะทางชีวภาพเท่านั้น แต่ยังเกิดจากการที่สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์และติดต่อสื่อสารกันเองภายในกลุ่มและกับคนนอกกลุ่มด้วย

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มักจะถูกสร้างโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ผ่านทางการทำงานและการสร้างภาพตัวแทนของวาทกรรม ส่งผลต่อการสถาปนาความเหนือกว่า และการควบคุมของภาครัฐที่ใช้กับผู้คนของกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็มักถูกกำหนดและใช้โดยประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่บนพื้นราบ ซึ่งความหมายเป็นไปในแง่ลบ ที่บ่งบอกว่าเป็นพวกป่าเถื่อน พวกไม่มีอารยธรรม พวกกล้าหลัง พวกขี้ข่า พวกบ้านนอก หรือพวกตัวตลก เช่น การที่ทางราชการ สื่อบางประเภท หรือผู้คนทั่วไป เรียกชาวเขาบางกลุ่มว่า อีโก้ เย้า มูเซอ แม้ว ผีตองเหลือง ซึ่งมีนัยที่แฝงไว้ด้วยการดูถูกเหยียดหยาม ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มตัวเอง เช่น อาข่า เมี่ยน ล่าหู่ ม้ง และมลาบรี ทุกชื่อล้วนบ่งบอกถึงความเป็นคน เป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีเหมือนกับคนไทยพื้นราบทุกอย่าง

กล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นผลผลิตของอดีต ที่เกิดมาจากจุดกำเนิดเดียวกัน มีการเชื่อมโยงกันทางสังคม ใช้วัฒนธรรมและค่านิยมร่วมกัน รวมถึงภาษาและศาสนาด้วย อย่างไรก็ตาม ในมิติทางประวัติศาสตร์ ก็แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์เป็นมากกว่าสิ่งที่ตายตัว มันคงและเปลี่ยนรูปไม่ได้ อัตลักษณ์มีการเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง และสามารถแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่สิ่งเดิม ๆ ได้ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้าง ถูกรักษา ถูกทำให้เปลี่ยนรูป ผ่านทางการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพวกเราและคนอื่นที่เรียกว่าพวกเขา (Banks, 1966; Barth, 1968)

3) แนวคิดระบบการย้ายถิ่นและภาวะการข้ามพรหมแดน (Migration System and Transnationalism)

แนวคิดเรื่องระบบของการย้ายถิ่น ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มประเทศต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในระหว่างการมีกระแสของผู้ย้ายถิ่นสูง แนวคิดนี้ประกอบด้วยประเทศสองฝ่ายคือ ประเทศต้นทางและประเทศปลายทางและรวมเอาประเทศอีกหลาย ๆ ประเทศซึ่งถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันเพราะปรากฏการณ์ย้ายถิ่น ระบบการย้ายถิ่นมุ่งวิเคราะห์แนวโน้มการย้ายถิ่นเชิงภูมิภาค เช่น ภูมิภาคแปซิฟิกใต้ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม อาจมีการนำเอาภูมิภาคที่ไกลออกไปเข้ามาเชื่อมโยงด้วย เช่น ระบบการย้ายถิ่นที่รวมเอาฟิลิปปินส์และอเมริกาเข้าด้วยกัน หรือการเชื่อมโยงประเทศในกลุ่มอาเซียนกับประเทศในกลุ่มโลกอาหรับ แนวคิดระบบการย้ายถิ่นตรวจสอบทุกมิติของความสัมพันธ์ในกระแสของการไหลวนของคน และกระแสอื่น ๆ เช่น กระแสทุนสินค้า และเทคโนโลยี นำเสนอแบบจำลองของการย้ายถิ่นแบบต่าง ๆ ในเชิงของความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ (เช่น การล่าอาณานิคม การส่งทหารไปประจำตามฐานทัพ การมีอิทธิพลทางการเมือง การแทรกซึมทางการค้าหรือวัฒนธรรม) ยิ่งกว่านั้นยังวิเคราะห์ความเชื่อมโยงกันภายในระบบย่อยของการย้ายถิ่นเอง ได้แก่ มิติทางการเมือง สังคมประชากร วัฒนธรรม กฎหมาย และเศรษฐกิจ

Castles and Miller (1993) ได้สรุปว่ากระบวนการย้ายถิ่นแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ ขั้นเริ่มย้ายถิ่น ได้แก่ การตัดสินใจย้ายถิ่น โดยมีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคม ขั้นที่สองคือ ระหว่างการย้ายถิ่น ได้แก่ กระบวนการเดินทางและการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ในเรื่องของระบบกฎหมายคนเข้าเมือง ของประเทศต้นทางส่งเสริมให้พลเมืองย้ายถิ่น ได้ในต่างประเทศโดยไม่กีดกันหรือมีนโยบายส่งออกแรงงาน และขั้นที่สามคือ ไปถึงประเทศปลายทางแล้วได้พำนักอยู่ในประเทศนั้น ซึ่งจะเกิดเครือข่ายส่วนบุคคล (คนรู้จักกัน) มากกว่าเครือข่ายที่เป็นทางการ (บริการของรัฐ ความรู้ในเรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองของประเทศผู้รับ) ในระบบสังคมผลกระทบของการย้ายถิ่น คือ การเกิดชุมชนทางชาติพันธุ์ (ethnic enclave) ซึ่งเป็นชุมชนของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน ใช้ภาษาพูดและมีขนบธรรมเนียมประเพณีร่วมกัน ชุมชนจะสร้างกลไกเพื่อติดต่อสื่อสารในกลุ่มตน

ในแนวคิดภาวะการข้ามพรมแดน Appadurai (2003) ระบุว่าโลกาภิวัตน์ได้ก่อให้เกิดกระแสไหลวนของวัฒนธรรมที่แสดงออกมาในห้าด้านได้แก่ กระแสการเคลื่อนย้ายหรือไหลวนของเงินตรา (financescape) ของผู้คน (ethnoscape) ของเทคโนโลยี (technoscape) ของสื่อ (mediascape) และของอุดมการณ์ (ideoscape) กระแสวัฒนธรรมนี้ทำให้เกิดโลกในจินตนาการขึ้น (Appadurai 2003:33) ในแง่การเคลื่อนย้ายของคน กระแสคนได้แก่นักท่องเที่ยว ผู้ย้ายถิ่น ผู้ลี้ภัย ผู้หนีภัยการเมือง แรงงานข้ามชาติ

Appadurai อธิบายกระแสคนหรือการข้ามพรมแดนชาติพันธุ์ (ethnoscape) ว่าได้เกิดการเคลื่อนไหวของผู้คน เช่น นักท่องเที่ยว คนอพยพ คนถูกเนรเทศ คนย้ายถิ่นอาศัย และแรงงานย้ายถิ่นจำนวนมากในโลกที่สาม มีแรงงานจำนวนมากย้ายถิ่นไปทำงานในโลกที่หนึ่ง การอพยพแรงงานนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของมวลชน ประเทศอเมริกาและประเทศในยุโรปกลายเป็นตัวแบบให้กับโลกที่สามในแง่อุดมการณ์และพรมแดนความคิด (ideoscape) รัฐบาลต่าง ๆ ได้สร้างและรับถ่ายทอดความคิดขึ้นมา ความคิดที่ถูกสร้างส่วนใหญ่เป็นเรื่องของความรุ่งเรือง ความเจริญก้าวหน้า อีสราภาพ ภราดรภาพ สิทธิเสรีภาพ ประชาธิปไตย และความเป็นเอกราช

4) แนวคิดเรื่องสัญชาติและภาวะไร้สัญชาติ (Nationality and Statelessness)

สัญชาติ คือ การมีสถานะเป็นสมาชิกของรัฐบาล ทำให้มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลต่อรัฐชาติ ถือเป็นพันธะทางกฎหมายระหว่างบุคคลกับรัฐ พันธะนี้กำหนดให้สมาชิกทุกคนในรัฐมีสิทธิเสมอภาพกัน (Castles and Miller, 1993:40) รัฐบาลรัฐถือว่าคนที่มีสัญชาติของรัฐต้องเป็นคนที่มีสายเลือดเดียวกัน เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน แต่บางรัฐถือว่าคนจากหลายชาติพันธุ์ที่มารวมอยู่ในรัฐเดียวกันต่างก็มีสัญชาติเดียวกันได้

ในอีกความหมายหนึ่ง สัญชาติ คือ สิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างรัฐและบุคคลในรัฐ และด้วยสัญชาติทำให้รัฐมีอำนาจอธิปไตยเหนือบุคคลด้วย รัฐเป็นเจ้าของสัญชาติซึ่งรัฐสามารถจะให้หรือไม่ให้สัญชาติแก่บุคคลก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นของเขตอำนาจของรัฐโดยที่รัฐอื่น ๆ ไม่สามารถเข้ามาแทรกแซงได้ (ชุมพร บัจจุสานนท์; พันธุ์ทิพย์ กาญจนจิตรา สายสุนทร, 2541)

โดยปฏิญญาสากลว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชน ข้อ 6 ระบุว่า “ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นบุคคลตามกฎหมายทุกแห่งหน” และ ข้อ 15 (1) ทุกคนมีสิทธิในการถือสัญชาติหนึ่ง (2) บุคคลใด ๆ จะถูกตัดสัญชาติของตนโดยพลการหรือถูกปฏิเสธสิทธิที่จะเปลี่ยนสัญชาติไม่ได้ และอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการลดการไร้สัญชาติ (United Nations Convention on the Reduction of Statelessness 4 December 1954) ที่พยายามลดการไร้สัญชาติโดยกำหนดวิธีการแก้ไขการไร้สัญชาติเอาไว้ในรูปของข้อตกลงระหว่างประเทศ หากรัฐใดเข้าร่วมในข้อตกลงดังกล่าวก็จำต้องดำเนินการตามที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อหนึ่งระบุไว้ว่า “รัฐต้องให้สัญชาติแก่บุคคลที่เกิดในดินแดนของตนโดยใช้หลักดินแดน (jus soli) โดยจะให้ตอนเกิดหรือให้ภายหลังการเกิดก็ได้ หากพำนักอยู่ในประเทศของตนหรือมีถิ่นที่อยู่สำคัญในรัฐนั้น ๆ กล่าวคือ ถือเอาจุดเกาะเกี่ยวในเรื่องการพำนักหรือถิ่นที่อยู่เป็นจุดเกาะเกี่ยวสำคัญ”

ภาวะไร้สัญชาติ คือ ภาวะที่บุคคลไม่มีพันธะทางกฎหมายในฐานะสมาชิกของรัฐใดรัฐหนึ่ง เขาจึงอยู่ในสถานะไร้สัญชาติ ภาวะไร้สัญชาติอาจเกิดได้จากการถูกเพิกถอนสัญชาติ และการไม่มีสัญชาติตั้งแต่แรกเกิด

เมื่อนำแนวคิดทั้งสี่แนวคิดมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นข้ามพรมแดนของกลุ่มคนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้าสู่ตอนเหนือของประเทศไทยในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง แม่ฮ่องสอน ได้พบข้อค้นพบหลักที่อาจถือเป็นการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับภาวะการณข้ามพรมแดนของสังคมไทยดังนี้

1. อัตลักษณ์ดั้งเดิม กลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นเก่า เช่น ชาวอาข่าและกะเหรี่ยงที่บ้านรวมมิตร เชียงราย และกลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นใหม่ เช่น ชาวอาข่าที่หมู่บ้านพญาไพรเล่ามา เชียงราย และพระภิกษุพม่ากับพระภิกษุไทยใหญ่ ล้วนมีอัตลักษณ์ดั้งเดิมของตน และมีอัตลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนไป อัตลักษณ์ดั้งเดิมของคนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ ภาษาพูด การแต่งกาย ระบบค่านิยม ประเพณี อาชีพ และวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (วรมธ ยอดบุญ) การสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษของตน ความเชื่อเรื่องผี และการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอาข่า (อาทิตย์ วงศ์อติตกุล) อัตลักษณ์อย่างนี้เรียกว่า **อัตลักษณ์ปฐมกำเนิด** (primordial identity) ดังที่ Banks (1966) และ Barth (1968) ระบุไว้ นั่นคือเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงความจงรักภักดี ผูกพันกับเครือญาติ โคตรตระกูล สถานที่เกิด ระบุความเป็นตัวตนของตนเองผ่านเรื่องจุดกำเนิดร่วมกัน มีประวัติความเป็นมาและมีบรรพบุรุษร่วมกัน อัตลักษณ์ดังกล่าว จะมีลักษณะตายตัวแน่นในเรื่องกายภาพและสายโลหิตร่วมกัน ตลอดจนถึงจินตนาการอื่นที่ช่วยเสริมความเป็นกลุ่มเดียวกัน ในกรณีของพระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ จะพบลักษณะผสมของอัตลักษณ์ทางศาสนา อัตลักษณ์ทางศาสนาคือ การไว้คิ้วและการนั่งสวดแบบ “กระโหย่ง” หรือนั่งยอง ๆ ตามธรรมเนียมของพระพม่า การสวดมนต์สำเนียงพม่า การห่มจีวรสีออกแดงและการตัดบาตรดอกไม้ การแสดงออกเหล่านี้ทำให้พระภิกษุพม่าธำรงอัตลักษณ์ดั้งเดิมของความเป็นพระภิกษุพม่า ในขณะที่พระภิกษุไทยใหญ่เลือกที่จะปรับเปลี่ยนตัวเองให้คล้ายพระภิกษุไทยมากขึ้น

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ อัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์และพระภิกษุเหล่านี้ ส่วนหนึ่งถูกปรับเปลี่ยนไปเมื่อเขาเดินทางย้ายถิ่นเข้ามาสู่สังคมไทย ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์มีหลายอย่าง วรมธ ยอดบุญ ระบุปัจจัยเกี่ยวกับการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ทำให้หมู่บ้านชาวเขากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว การล่องแพในแม่น้ำกก การนั่งหลังช้างชมหมู่บ้าน การเลือกซื้อของที่ระลึกในหมู่บ้านเป็นกิจกรรมที่ทำให้ชาวเขาเผ่าอาข่าและกะเหรี่ยงเปลี่ยนวิถีชีวิต อาชีพ การแต่งกาย การไม่ได้ไปโบสถ์ในวันอาทิตย์เพราะต้องให้บริการท่องเที่ยว การสร้างรายได้ให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้าน ฯลฯ ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่วรมธระบุคือ การอพยพย้ายถิ่นของกะเหรี่ยง ม้งและอาข่าเข้ามาในชุมชนบ้านรวมมิตร ทำให้คนแต่ละกลุ่มเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปแล้วระดับหนึ่ง ชาวเขาจากดอยสูงเปลี่ยนวิถีชีวิตและอาชีพมาอยู่บริเวณที่ราบริมน้ำ เริ่มมีการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์

ปัจจัยที่ อาทิตย์ วงศ์อติตกุล ระบุว่า ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ ได้แก่ การอพยพย้ายถิ่นจากพื้นที่เดิมคือ หมู่บ้านปางหนุนและจากประเทศพม่าเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านพญาไพรเล่ามา จังหวัดเชียงราย การตกอยู่ในภาวะไร้สัญชาติ และการได้สัญชาติไทย อาทิตย์ อธิบายและวิเคราะห์ว่า ชาวอาข่าที่อพยพเข้ามาเริ่มต้นจากการเป็นคนไร้สัญชาติเพราะไม่ได้รับสัญชาติไทย แต่ได้ผ่านการจัดทำทะเบียนสำรวจโดยงานทะเบียนราษฎรของกระทรวงมหาดไทยแล้ว ต่อมาคนเหล่านี้ก็ทยอยได้รับสัญชาติไทยตามนโยบายด้านความมั่นคงของประเทศไทย การอพยพย้ายถิ่นข้ามแดน ภาวะไร้สัญชาติ และการได้สัญชาติ เป็นปัจจัยที่อธิบายได้ตามแนวคิดหลักที่ใช้ในการสังเคราะห์ครั้งนี้ การย้ายถิ่นข้ามพรมแดนตามแนวคิดระบบการย้ายถิ่นก่อให้เกิดชุมชนทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นชุมชนของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน ใช้ภาษาพูดและมีขนบธรรมเนียมประเพณีร่วมกัน มีกลไกเพื่อการติดต่อสื่อสารในกลุ่มตน (Castles and Miller, 1993) นอกจากนั้นแนวคิดภาวะการข้ามพรมแดนยังได้อธิบายว่าโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดกระแสไหลวนของวัฒนธรรมที่แสดงออกมาในแง่กระแสการเคลื่อนย้ายของผู้คนและกระแสอื่น ๆ อีกด้วย ชาวอาข่าที่อพยพจากพม่าเข้ามาอยู่บ้านปางหนุน และอพยพต่อมายังบ้านพญาไพรเล่ามาเป็นตัวอย่างของผู้ย้ายถิ่นในภาวะข้ามพรมแดน สร้างชุมชนของตนซึ่งเป็นชุมชนทางชาติพันธุ์ขึ้น อย่างไรก็ตามสมาชิกของชุมชนนี้ส่วนหนึ่งก็ไม่มีจุดเกาะเกี่ยวกับรัฐไทย ไม่ถือเป็นสมาชิกของรัฐไทย อยู่ในภาวะไร้สัญชาติ จนกระทั่งรัฐไทยมีนโยบายให้สัญชาติ

แก่ชาวอาข่ากลุ่มนี้ คนเหล่านี้จึงได้มีสถานะเป็นสมาชิกของรัฐไทย มีพันธะทางกฎหมายต่อรัฐ เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ การได้สิทธิความเป็นพลเมือง สิทธิด้านการเมืองการปกครอง และสิทธิด้านสังคม (อาทิത്യ วงศ์อติติกุล)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการย้ายถิ่นข้ามพรมแดนและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของพระภิกษุพม่ากับพระภิกษุไทยใหญ่ในงานวิจัยของ ศุภสิทธิ์ วนชยางค์กุล มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากงานสองชิ้นแรก ศุภสิทธิ์ ระบุว่า ความไม่มั่นคงทางการเมืองและภาวะสงครามในพม่าเป็นปัจจัยผลักดันให้พระภิกษุอพยพมายังประเทศไทย ทั้งนี้โดยที่ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้เกิดความยากจนและการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมริตเอาผลประโยชน์จากชาวบ้านและพระภิกษุ การวิเคราะห์นี้ตรงกับแนวคิดระบบการย้ายถิ่นที่เสนอว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมผลักดันให้บุคคลตัดสินใจย้ายถิ่น (Castles and Miller, 1993) เมื่อย้ายถิ่นเข้ามาพำนักในประเทศปลายทางแล้ว ผู้ย้ายถิ่นก็จะสร้างชุมชนทางชาติพันธุ์ของตนขึ้น ศุภสิทธิ์ยืนยันแนวคิดนี้จากข้อค้นพบของเขาที่ว่า พระภิกษุพม่ากับพระภิกษุไทยใหญ่จะเข้ามาพำนักในวัดที่เป็นกลุ่มวัดตามภาษาพูดของตน พระภิกษุพม่าจะพำนักในกลุ่มวัดพม่าในจังหวัดทางเหนือของประเทศไทย และไม่ลงอุโบสถร่วมกับกลุ่มวัดไทย ส่วนพระภิกษุไทยใหญ่จะพำนักในกลุ่มวัดไทยกลุ่มของตน การพำนักในวัดและลงอุโบสถกับพระภิกษุกลุ่มเดียวกันก็เปรียบเหมือนการเข้าไปอยู่ในชุมชนทางชาติพันธุ์ของตนเอง ส่วนปัจจัยที่ทำให้พระภิกษุปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์และการแสดงออก ศุภสิทธิ์ระบุว่า เกิดจากสถานะของการเข้าเมืองโดยถูก/ผิดกฎหมายและความคาดหวังของญาติโยมที่มาทำบุญกับพระหรือได้พบพระภิกษุเหล่านี้ เช่น การตั้งคำถามของชาวบ้านที่เห็นพระภิกษุพม่าห่มจีวรสีออกแดงว่า “เป็นพระจริงหรือไม่” ในเรื่องสถานภาพการเข้าเมือง พระไทยใหญ่ที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมายจะพยายามปรับตนให้กลมกลืนกับพระภิกษุไทย ส่วนพระภิกษุพม่าที่มีบัตรรับรองของเจ้าอาวาสวัดไทยว่าเป็นพระที่อยู่ในวัดในประเทศไทยอย่างถูกต้องก็แสดงตัวตนที่ชัดเจนของความเป็นพระภิกษุพม่ามากยิ่งขึ้น

การเข้าสู่ระบบโรงเรียนของรัฐไทยเป็นปัจจัยสำคัญอีกตัวหนึ่งที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นข้ามพรมแดน เพราะระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือของรัฐที่ไปปะทะกับความเป็นชาติพันธุ์ของผู้ย้ายถิ่นโดยตรง เป็นกลไกที่ทำให้เกิดการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ใหม่ (อาทิത്യ วงศ์อติติกุล) สิ่งนี้ได้เคยเกิดขึ้นกับชาวจีนรุ่นลูกหลานที่เข้าสู่ระบบโรงเรียนไทยหลังนโยบายปิดโรงเรียนจีน ทำให้เยาวชนจีนกลายเป็นจาก “จีนสยาม” เป็น “คนไทยเชื้อสายจีนไปในที่สุด” (สุภางค์ จันทวานิช, 2548) เด็กชาวอาข่าโลมิจึงทยอยกันมีชื่อไทย พูดภาษาไทย และเข้าสู่ระบบตลาดแรงงานไทย

3. อัตลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยน (adjusted identity) หรืออัตลักษณ์ที่เลื่อนไหล (shifted identity) และอัตลักษณ์ใหม่ งานวิจัยทั้งสามชิ้นได้พบว่า กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่เป็นชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อผ่านภาวะการข้ามพรมแดนมาแล้ว จะมีอัตลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนหรือเลื่อนไหลต่างไปจากเดิม และเกิดอัตลักษณ์ใหม่ขึ้น การเปลี่ยนนี้เป็นกระบวนการที่ค่อย ๆ เกิดขึ้น บางส่วนผู้ย้ายถิ่นก็รู้ตัว บางส่วนก็ไม่รู้ตัว ชาวกะเหรี่ยงและอาข่าที่บ้านรวมมิตรปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ในด้านการแต่งกาย ที่อยู่อาศัย อาชีพ และขนบธรรมเนียมบางอย่าง แม้ทุกคนจะยังคงมีชุดแต่งกายประจำเผ่า แต่ก็ไม่ได้ใช้ใส่ในชีวิตประจำวัน จะเอาไว้ใส่เมื่อมีงานพิธีหรือเมื่อต้องแสดงให้นักท่องเที่ยวชม ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากบ้านไม้ไผ่หลังคามุงหญ้าคา มีเตาไฟกลางบ้านมาเป็นบ้านปูนหลังคาสังกะสีหรือกระเบื้อง มีเตาแก๊สและเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ การเปลี่ยนอัตลักษณ์ด้านอาชีพเห็นได้เด่นชัด ชาวอาข่าและกะเหรี่ยงปรับเปลี่ยนอาชีพจากการทำเกษตรมาเป็นอาชีพที่บริการนักท่องเที่ยว กะเหรี่ยงทำธุรกิจทัวร์ช้างให้นักท่องเที่ยวนั่งบนหลังช้างพาไปรอบ ๆ หมู่บ้าน อาข่าและม้งทำของที่ระลึกได้แก่ เสื้อผ้าชนเผ่า เครื่องประดับ ยามงานแกะสลักไม้ (วรมธ ยอดบุญ) ส่วนชาวอาข่าโลมิที่บ้านพญาไพรเล่ามาหันมาใช้คำเมืองและภาษาไทยมากขึ้นหลังจากได้สัญชาติไทย เปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทย เช่น นายหล่อดำเปลี่ยนชื่อเป็นนายศุภสิทธิ์ บางรายก็เปลี่ยนนามสกุลด้วยเพื่อไม่ให้เห็น “ความเป็นอาข่า” และกลมกลืนกับคนไทยอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ชาวอาข่าส่วนหนึ่งได้ชื่อไทยจากการถูกตั้งชื่อให้โดยเจ้าหน้าที่ทะเบียนราษฎรที่รับแจ้งเกิด หรือโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขผู้ออกสูติบัตรให้เด็กแรกเกิดในสถานพยาบาล (อาทิത്യ วงศ์อติติกุล) เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงมีบทบาทในการเร่งให้เกิดการปรับอัตลักษณ์ของชาวอาข่า

เหล่านี้โดยไม่ได้ตั้งใจ กลุ่มผู้อาวุโสอาช่าในหมู่บ้านมีความกังวลต่อการเปลี่ยนชื่อและนามสกุลของอาช่ารุ่นใหม่ เพราะจะทำให้คนเหล่านี้ไม่สามารถท่องจำลำดับสายสกุล (อาช่าจี) และชั้นที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ได้ในแง่อาชีพชาวอาช่าที่ได้สัญชาติไทยเริ่มออกจากหมู่บ้านเข้าสู่อาชีพรับจ้างในเมือง หรือเปลี่ยนจากการทำไร่แบบดั้งเดิมมาปลูกข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจแทน ชาวอาช่าที่มองการณ์ไกลจ้างครูมาสอนภาษาจีนให้ลูกหลานเพื่อให้มีโอกาสในการไปทำงานที่ไต้หวัน ชาวอาช่าที่เดิมชื่อ อาแหะ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นไทยว่า สมาน และเมื่อไปทำงานที่ไต้หวันเขาก็มีชื่อใหม่ว่า ปีเตอร์ ลักษณะเช่นนี้คือสิ่งที่ Appadurai เรียกว่า *อัตลักษณ์แบบผึ่งแตกรัง (diasporic identity)* กล่าวคือ โลกาภิวัตน์ทำให้บุคคลมีอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหลไปเรื่อย ๆ ตามสถานการณ์ใหม่ที่เขาพบในชีวิตผ่านประสบการณ์การย้ายถิ่นข้ามพรมแดนและกระจัดกระจายไปทุกทิศทุกทางยังที่ต่าง ๆ ในโลก จนไม่อาจติดยึดอยู่กับอัตลักษณ์ปฐมกำเนิดได้อีกต่อไป ลักษณะนี้ยังช่วยยืนยันข้อเสนอของ Barth ที่ว่า พรมแดนทางชาติพันธุ์ (ethnic boundary) เป็นพรมแดนที่ไม่มีความหมายแน่นอน แต่ปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์แวดล้อมและกาลเวลาอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในกรณีของชาวอาช่าและกะเหรี่ยงในการวิจัยครั้งนี้ โลกาภิวัตน์ยังไม่ได้กระทบและกระแทกเขาจนถึงขั้นมีอัตลักษณ์ผึ่งแตกรังทุกคน ดังคำยืนยันของเจ้าตัวบางคนที่ว่า

“ในความคิดของผม ความเป็นอาช่าสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เราได้เรียนรู้วิถีชีวิต สื่อสารกันด้วยภาษาอาช่า ทำให้เกิดจิตสำนึกของความเป็นอาช่าไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม อย่างพี่สาวผมที่แต่งงานกับฝรั่ง ผมก็เชื่อว่าจิตใต้สำนึกจริง ๆ ของพี่สาวผมก็คือความเป็นอาช่า ไม่ว่าจะไปอยู่ที่อื่นเพราะเราได้เรียนรู้ ได้รับการปลูกฝัง” (อาแหะ เยเบียวู๋, 22 ธันวาคม 2548)

“ผมว่ากะเหรี่ยงมันก็เป็นกะเหรี่ยงอยู่วันยังค่ำ” (สุรสิงห์ มามู, 22 ธันวาคม 2548)

สำหรับพระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ การปรับเปลี่ยนตัวมีความน่าสนใจและอาจไม่ใช่เรื่องของอัตลักษณ์ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนภาพความเป็นตัวแทน (representation) ของสถานภาพภิกษุสองกลุ่มที่เป็นคนละชาติพันธุ์กัน พระภิกษุพม่าเลือกที่จะคงภาพความเป็นตัวแทนพระภิกษุพม่าไว้โดยการไม่โกนคิ้ว สวดแบบพม่า นั่งกระโหยง ห่มจีวรสีออกแดง แต่พระภิกษุไทยใหญ่จากพม่า ไม่ต้องการรักษาภาพความเป็นตัวแทนของพระภิกษุไทยใหญ่ในพม่าที่ปฏิบัติเหมือนพระภิกษุพม่าเอาไว้ จึงเลือกที่จะโกนคิ้วออกให้เหมือนพระภิกษุไทย สวดแบบไทย นั่งพับเพียบ และห่มจีวรสีเหลืองหรือสีข้อมเฝ้าตลอดจนลงสวดกับพระไทย การตัดสินใจเลือกนี้นอกจากเหตุผลเกี่ยวกับสถานภาพการเป็นคนเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายที่ต้องพยายามทำตัวให้กลมกลืนกับพระภิกษุไทยแล้ว ยังอาจมีเหตุผลทางชาติพันธุ์และอุดมการณ์ที่ต้องการสร้างความแตกต่างจากพระภิกษุพม่าอีกด้วย เมื่อย้ายถิ่นมายังประเทศไทยจึงเป็นโอกาสอันดีที่จะละทิ้งภาพความเป็นตัวแทนพระภิกษุพม่าที่จำยอมสวมใส่ไว้แต่เดิม และแสดงตัวตนของความเป็นพระภิกษุไทยใหญ่ได้โดยเสรีขึ้น ความคิดในเรื่องนี้ต้องการการศึกษาเพิ่มเติมให้เกิดความเข้าใจชัดเจนขึ้น

4. อะไรเปลี่ยน? อะไรไม่เปลี่ยน? เพราะอะไร? เป็นการยากที่จะระบุว่าอัตลักษณ์อะไรบ้างของผู้ย้ายถิ่นที่เปลี่ยนไปและอัตลักษณ์อะไรบ้างที่ไม่เปลี่ยน อัตลักษณ์ทางร่างกายที่เห็นได้ชัด เช่น ภาษาพูด การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย อาชีพ ถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมใหม่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสิ่งเหล่านี้เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง ชาวอาช่ายังคงพูดอาช่าในหมู่บ้านด้วยกัน เช่นเดียวกับกะเหรี่ยง พระภิกษุไทยใหญ่ และพระภิกษุพม่า แม้กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่จะเลิกใส่ชุดประจำเผ่าในชีวิตประจำวัน แต่ทุกคนก็ยังมีชุดประจำเผ่าหนึ่งชุดไว้ใช้ในโอกาสพิเศษ ชาวกะเหรี่ยงที่บ้านรวมมิตรทำทัวร์นั่งช้าง แน่ก็ยังคงทำงานเกษตรไปด้วยนอกฤดูท่องเที่ยว *อัตลักษณ์ที่มีลักษณะเชิงเครื่องมือ (instrumental identity)* จะถูกปรับเปลี่ยนก่อนเพราะเป็นอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นและถูกเลือกมาใช้ในฐานะเครื่องมือเพื่อกำหนดขอบเขตทางวัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขที่ถูกกำหนดจากภายในกลุ่มและเพื่อแสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มที่ต่างไปจากกลุ่มอื่นในบางสถานการณ์ (Banks, 1996 และ ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2547)

แม้อัตลักษณ์ที่เห็นได้ยากขึ้นก็ยังถูกปรับเปลี่ยนไป เช่น เรื่องความเชื่อที่บ้านรวมมิตร กะเหรี่ยงแต่งงานกับอาฮา หมิงสวิสแต่งงานกับความญซ้างกะเหรี่ยง นักท่องเที่ยวสเปนแต่งงานกับหญิงอาฮา ฯลฯ การนับถือผีบรรพบุรุษถูกยกเลิกไป คู่สมรสไม่ต้องมาตกลงกันว่าจะนับถือผีของฝ่ายใดหรือเผ่าไหน ชาวกะเหรี่ยงที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ต้องเลิกนับถือศาสนาเดิมหรือตัดผีเรือน ต้องนำหิ้งบรรพบุรุษไปทำลายแล้วนำไม้กางเขนและรูปพระเยซูไปแทนที่ เป็นการทำลายสัญลักษณ์และพิธีกรรมของอำนาจความเชื่อเดิม การปรับเปลี่ยนเช่นนี้ฟังดูน่ากระทอกกระเทือนใจสำหรับผู้ที่ยังเชื่อผี แต่ผู้ที่หันมานับถือศาสนาใหม่บอกว่า “การประกอบพิธีกรรมไม่ยุ่งยากซับซ้อน ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากในการทำพิธีแต่ละครั้ง” นอกจากนี้ลูกหลานที่หันมานับถือศาสนาคริสต์ยังสามารถเข้ามาเรียนหนังสือในเมืองและมีหอพักขององค์กรศาสนารองรับอีกด้วย (วรเมธ ยอดปุ่น) การรับนับถือศาสนาคริสต์ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ใหม่ของชาวกะเหรี่ยงบ้านรวมมิตรจึงเป็นการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่มีลักษณะเป็นอัตลักษณ์เชิงเครื่องมือเช่นเดียวกับอัตลักษณ์ดั้งเดิมได้เช่นกัน

บทบาทของรัฐในการทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่ง การให้สัญชาติไทย การรับแจ้งเกิดและการลงทะเบียนราษฎรโดยให้ชื่อไทยนามสกุลไทย การให้บริการระบบโรงเรียนไทย แม้จนการให้บัตรรับรองการพำนักอาศัยในวัดไทยแก่พระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ล้วนมีส่วนช่วยเร่งการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นกลุ่มต่าง ๆ สิ่งนี้เกิดควบคู่กับภาวะการข้ามพรมแดนและระบบการย้ายถิ่นที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นมีเครือข่ายทางสังคมและชุมชนรองรับตนอยู่ในพื้นที่ใหม่ที่ย้ายเข้ามา (Castles and Miller 1993) เมื่อย้ายเข้ามาแล้วก็ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ใหม่ และเมื่อย้ายต่อไปอีกก็ปรับตัวใหม่ได้อีก บทบาทของรัฐไทยในการเร่งให้กลุ่มชาติพันธุ์ปรับอัตลักษณ์ให้เป็นไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ สะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ของรัฐว่ามีได้มีอุดมการณ์แบบพหุวัฒนธรรม หรืออย่างน้อยเจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนหนึ่งก็ไม่ได้อยู่ในอุดมการณ์ดังกล่าว ความพยายามที่จะธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้จึงมีน้อยมาก เจ้าหน้าที่ไม่พยายามจะรู้คำแปลของชื่ออาฮาหรือเห็นความงดงามในชื่อเหล่านั้น ด้วยความหวังดีเจ้าหน้าที่จึงหยิบยื่นชื่อใหม่ให้เด็กแรกเกิด อาจเป็นชื่อดารารายานตร์หรือดาราโทรทัศน์ยอดนิยม เช่น ศรธรรม เจษฎาภรณ์ พัชรภา ฯลฯ แม้แรงงานพม่าที่เข้ารับการจัดทะเบียนขอใบอนุญาตทำงานก็เปลี่ยนชื่อตนเองจาก นายหม่อมหม่อม เป็น ศรธรรม เช่นกัน สภาพเช่นนี้ได้เกิดขึ้นกับชาวม้งที่ได้สัญชาติไทยเช่นกัน (ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2546) ในส่วนของประชาชนไทยก็มีความเคยชินกับอัตลักษณ์ในวัฒนธรรมไทยตั้งในกรณีของพระภิกษุพม่า คนไทยจึงเกิดความสงสัยว่าพระภิกษุที่ไว้คิ้วและห่มจีวรสีออกแดงเป็นพระจริงหรือเปล่า ทำให้พระพม่าบางรูปต้องเปลี่ยนสีจีวรเมื่อออกไปนอกวัด

ตัวอย่างเล็กน้อยเหล่านี้ยังไม่อาจยืนยันได้ว่ารัฐไทยและคนไทยไม่มีความเข้าใจและความคุ้นเคยกับพหุวัฒนธรรมอย่างแท้จริง แต่ก็ช่วยให้ตั้งคำถามและสมมติฐานใหม่ได้ว่า คนไทยใจกว้างและยอมรับคนอื่น ๆ ที่มีวัฒนธรรมผิดแผกแตกต่างจากตนได้แค่ไหนในฐานะที่ตนเป็นกลุ่มครอบงำในสังคมไทย ความราบรื่นในอดีตอาจเป็นความสำเร็จจากการผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้าสู่สังคมไทยมากกว่าความเป็นพหุวัฒนธรรม คนไทยอาจ “ใจดี” กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้ตราบเท่าที่คนเหล่านี้ยังยินยอมปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของรัฐไทย อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่รัฐไทยและคนไทยพอรับได้ แต่อัตลักษณ์ทางการเมืองและอุดมการณ์ที่แตกต่างเป็นสิ่งที่รับไม่ได้ ภาวะการข้ามพรมแดนจึงหมายถึง พรมแดนทางอุดมการณ์ด้วย

*****

รายการอ้างอิง

- Appadurai, Arjun. **Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization**, Minnesota: Public Worlds, 1996.
- Bank, Marcus. **Ethnicity: Anthropological Constructions**. New York: Routledge, 1996.
- Barth, Fredrik. **Ethnic Group and Boundary**. Boston: Little Brown, 1969.
- Castles, Stephen and Mark Miller. **The Age of Migration**, Hong Kong: Macmillan Press, 1993.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. “ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ข้ามยุคกับการศึกษาสังคมไทย” ใน **ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547.
- ชุมพร บัจจุสานนท์. **กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล: สัญชาติ**
- นิติ ภาวครพันธุ์. “บางครั้งเป็นคนไทย บางครั้งไม่ใช่: อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้” **รัฐศาสตร์สาร 20(3)** 2541 หน้า 217.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. “อัตลักษณ์ทางเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งท่ามกลางความทันสมัย” ใน **อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2546 หน้า 221-231.
- ปิ่นแก้ว เหลืออร่ามศรี. “ข้ามพรมแดนกับคำถามเรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรม พื้นที่ และความเป็นชาติ” **สังคมศาสตร์ข้ามพรมแดน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 15(1)** 2545 หน้า 1-14.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. **สถานภาพในทางกฎหมายของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย** รายงานการวิจัยหมายเลข 1 ในชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- วรมธ ยอดปุ่น. **อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว: ศึกษากรณีหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- ศุภสิทธิ์ วงษ์ยางค์กุล. **พระภิกษุข้ามถิ่นอัตลักษณ์ข้ามแดน: ศึกษาเปรียบเทียบพระภิกษุพม่าและพระภิกษุไทยใหญ่ในภาคเหนือของประเทศไทย** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- สุภางค์ จันทวานิช. “จากจีนสยามสู่ชาวไทยเชื้อสายจีน” ใน **จีนในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง** ไชยวัฒน์ คำชู และประทุมพร วัชรเสถียร (บรรณาธิการ) คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- _____. “พหุวัฒนธรรม” **เอกสารคำสอนวิชาวัฒนธรรม, บุคลิกภาพและพหุวัฒนธรรม** คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541 (พิมพ์ครั้งที่ 5).
- อาทิตย์ วงศ์อติกุล. **ชาวดอยไร้สัญชาติกับอัตลักษณ์: ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หมู่บ้านพญาไพรเล่ามา จังหวัดเชียงราย** วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.